

ПРЕГЛЕД НА ТЕОРЕТИЧНИТЕ РАЗБИРАНИЯ ЗА ИКОНОМИЧЕСКИТЕ РИСКОВЕ

Мария Марикина¹
e-mail: mmarikina@unwe.bg

Резюме

Концептуалните разбирания за риска имат дълга история и с него е свързан обекта на научен икономически интерес и анализ в настоящата публикация. Целта на изследването е да се проучат основните идейни концепции във формирането на теорията за икономическия риск, като заложените задачи са: 1. Хронологически преглед на основните идеи за икономическия риск. 2. Синтез на съвременните разбиранията за тази икономическа категория. Прилага се оригинална авторова методика, за да се осветлят значимите представи за риска.

Ключови думи: риск, икономически риск, икономически теории за риска

JEL: D80, D81, B00

Увод

Светът понастоящем се намира в състояние на икономическа несигурност, а проблемите със справянето с належащите предизвикателства са факт. По ключови въпроси за икономиката, околната среда, технологиите и общественото здраве, трябва да се намерят начини за бързо и целесъобразно действие в нерешения пейзаж. За да се преодолеят опасностите, заинтересованите страни следва да се съсредоточат върху доброто познаване на рисковете, да разберат същността им в идеен и концептуален смисъл, а след това да преминат върху прилагане на познанието за тях и управлението им. Ето защо е важно вниманието най-напред да се фокусира върху представите за риска. С това се свързва и обекта на настоящето изследване – теоретичните разбирания за икономическия риск във времето. Дълбокият научен интерес към анализ на такава проблематика, която е слабо засегната сред българската научна мисъл налага и целта на настоящото изследване, а именно: да се проучат основните идейни концепции във формирането на теорията за икономическия риск. Постигане на подобна цел изисква залагането и изпълнението на две основни задачи: 1. Хронологически преглед на основните идеи за икономическия риск. 2. Достигане до синтез на съвременните

¹ Доцент, доктор, катедра „Икономика“, Общоекономически факултет, УНСС, <https://orcid.org/orcid-search/search?searchQuery=ORCID:0000-0002-8514-1528>

разбиранията за тази икономическа категория. Прилага се оригинална авторова методика, за да се осветлят значимите представи за риска. Проучени са идеите в дълбока древност, осветлява се категорията риск, която става обект на научен икономически интерес в XVIII век, анализират се нюансите за икономическите рискове в концепциите на няколко от значимите школи и се достига до съвременния синтез на теория на риска, включваща многобройни разбираня и концепции, свързани основно с практическите аспекти на използването му в различните видове икономически дейности, финансовите пазари, застрахователния бизнес, банковото дело, инвестициите и т.н.

Теоретичните идеи за икономическите рискове

Концепцията за риска има дълга история. Първоначално икономическите рискове се свързват с дейността на предприемачите и самото предприемачеството, по-късно разбиранията се разширяват и обогатяват, за да се стигне днес до широко разбиране за икономическите рискове, опасности, потенциални проблеми и несигурност в цялото стопанство, касаещи всички стопански агенти. Преди повече от 2400 години гърците предлагат своя капацитет за оценка на риска преди да се вземат решения (Bernstein, 1996). В предприемаческата дейност от древни времена е съществувала известна практика на отчитане на рискови фактори, когато са сключени споразумения за колективно обезщетяване на загуби, свързани с риск от смърт или повреда на кораби по време на превоз на стоки и безопасно съхранение на стоки и товари.

Категорията риск, става обект на научен икономически интерес и анализ едва от XVIII век. В класическата теория първоначално се открива идеята за свързване на понятията риск и предприемаческа печалба, принадлежаща на английския философ и икономист Джон Стюарт Мил (1806 – 1873). В книгата си „Принципи на политическата икономия“ той разглежда предприемаческата печалба като сума от „заплатата“ на капиталиста, „процентът“ от инвестирания капитал и „таксите“ за риск. Заплащането на риска според Мил е компенсация за евентуални щети или загуби на капитал, свързани с опасност от загуба на капитал в резултат на предприемаческа дейност.

Формирането на основните принципи на теорията на риска в бизнеса е свързано с парадигмата на икономическия анализ на класическата политическа икономия и на първо място с работата на А. Смит. В книгата си „Изследване на природата и причините за богатството на народите“ той изследва теорията за предприемаческия риск, използвайки примери за заплати за работници, функциониране на лотарии и застрахователна практика. По този начин, характеризирайки разликите в нивата на заплатите от гледна точка на рисковия фактор, той смята, че работниците изискват по-високо заплаща-

не в случаите, когато не им се гарантира постоянна заетост. Този принцип на формиране на условията на трудовия договор по-късно става основа на една от добре познатите теории, за сделка между служител, който избягва риска, и компания неутрална към риска. А. Смит е един от първите, който предполага, че предприемаческият риск има не само икономически, но и психофизически характер. Твърди, че много хора са склонни да надценяват шансовете за късмет и да подценяват шансовете за загуба, като потвърждава „любовта им към риск“ с примери от практиката за лотариите и застрахователния бизнес.

Изследвайки връзката между икономическия и психофизическия характер на предприемаческия риск, А. Смит предполага, че професията на работниците с перспектива за сравнително високи, но ненадеждни доходи, средно се изплаща по-малко в сравнение с подобни професии с напълно предвидим доход. Според него това се дължи на факта, че хората винаги ще надценяват шансовете си в рисковни професии, например адвокат, лекар, много от тях ще търсят тези видове дейности, в резултат на това средното ниво на тяхната рентабилност ще намалее. А. Смит също използва тази своя теория на риска, за да обясни тенденцията на темповете на печалба в различни индустрии. „Печалбата е естествено възнаграждение за риска от влагането на капитала в предприятие“ (Смит, 2010, с. 53). Впоследствие А. Смит стигна до извода, че високорисковите професии гарантират по-високо средно заплащане от професиите с нисък риск. Този извод по-късно е заложен в основата на известния модерен постулат за риска.

Теория на риска за връзката на рентабилността и нивата на риск

През XIX век немският икономист J. von Thünen, представител на германската класическа школа, разкрива пряка връзка между маржа на печалбата и предприемаческия риск. За първи път се въвежда теория за пазарни отношения като концепция за риска от неизползвани алтернативни възможности, водещи до загуба на печалба. Единствената движеща сила, която насърчава предприемача да поема рискове, според Тюнен е печалбата, която трябва да се увеличава пропорционално на увеличаването на риска (Thünen, 1826). Той първо изследва същността на иновативните рискове в процеса на предприемаческа дейност. По-късно определя печалбата на предприемача, маржа на печалбата от стопанската операция след изплащане на процента от инвестирания капитал, таксите за управление и прогнозния риск от загуба. Предполага, че възнаграждението на предприемача е доход за поемане на всички рискове, които поради тяхната непредсказуемост не се покриват от застрахователното дружество. Това заключение е първото, което показва разлики между „рискови условия“ (тоест условия, чиято вероятност може

да се изчисли) и „условия на несигурност“ (тоест условия, чиято вероятност е непредсказуема).

Доразвиване на идеите на Й. фон Тюнен, може да бъде открито от друг представител на германската класическа школа Х. фон Манголд – автор на теорията на предприемаческата печалба, който поставя въпроса за необходимостта да се оцени степента на риска, като се вземе предвид времеви фактор и естеството на производството:

- при поръчка рискът е нисък, т.е. в случай на ясно определение на поръчката за производство на който и да е продукт или предоставянето на услуги, рискът е минимален или никакъв риск;

- при производството на продукти има значителен риск, т.е. в условията на пазарна конкуренция, непредсказуемост, често променящи се ситуации и т.н. степента на риска значително нараства.

- В допълнение, след като мине време от началото на производството до крайната продажба на готова продукция, по-голям ще е риска от възможни загуби и би трябвало обезщетението или възнаграждението за него да бъде по-голямо.

Маржиналистка теория на риска

Значителен напредък в развитието на теорията за предприемаческия риск и риска въобще се свързва с изследванията на маржиналистите. Основата на тяхната икономическа парадигма е теорията за пределна полезност, която им позволява да се съсредоточат върху микроикономическия анализ на потребителското поведение в условия на несигурност и риск. Първите опити за оценка на риска при несигурност, като се отчита поведението на потребителите, са направени в статия на известния швейцарски математик през 1725 – 1733 г. Дж. Бернули, който излага хипотезата, че математическото очакване за печалба трябва да бъде определено, като се вземе предвид нейната субективна оценка. Той смята, че при вземането на решенията си пред несигурността хората се ръководят не толкова от математическо очакване на шансовете за успех, а от моралното очакване за успех, при което вероятността се претегля от полезността на дохода. Освен това пределната полезност на дохода намалява с всяко увеличение на последния. С намаляването на пределната полезност на паричните доходи хората ще настояват за увеличаване на плащанията, за да компенсират риска от тази загуба. Впоследствие тази хипотеза се разработва и доразвива от известните американски учени Дж. Нойман и О. Моргенщерн и получава отражение в добре познатата теория на риска за „функция на полезност на Нойман-Моргенщерн“, както и в работата на нобеловия лауреат по икономика М. Але (1988 г.) с „Поведението на разумен човек в риск“. През втората половина на 19 век хипотезата на Д.

Бернули служи като начало на независима психофизическа школа за изследване на предприемаческия риск (т.е. поведението на индивидите в условия на тяхната несигурност), чиито основоположници са У. Вебер и Г. Фехнер. В съответствие със закона на Вебер - Фехнер, осезаемите разлики във възприемането на явленията са пряко пропорционални на интензивността на стимулите. Те от своя страна се разбират като растеж на приходите. С други думи, се твърди, че изборът на решения в условията на несигурност до голяма степен зависи от субективните оценки на нивото на риск и рентабилността за конкретни хора.

В рамките на маргиналистичната школа по-нататъшното развитие на теорията на риска е свързано с изследванията на Й. фон Тюнен. В своята работа „Изолирана държава“ (1850 г.) той първо изследва същността на иновативните рискове в процеса на предприемаческа дейност, описва иновациите като едни от най-рисковите в икономическия процес и елиминира печалбата на предприемача в контекста на следните компоненти: приходи след данъци, такси за управление и застрахователни премии за изчислени рискове от загуби. Тюнен аргументира наградата на предприемача с това, че доходът е за поемане на рискове, които поради непредсказуемост няма да бъдат покрити от нито една застрахователна компания. Това заключение за първи път очертава разликите между „рискови условия“ (тоест условия, чиято вероятност може да се изчисли) и „условия на несигурност“ (тоест условия, чиято вероятност е непредсказуема и не може да се измери). Тъй като иновативната активност в икономическия процес се характеризира с невъзможността да се предвиди с каквато и да е точност доход или загуба (т.е. отразява условията на несигурност), предприемача е единствения претендент за непредсказуем остатъчен риск от приходите.

Марксисткото разбиране за рисковете

Теорията за получаване на счетоводни печалби в процеса на осъществяване на рискова иновативна дейност е задълбочена от представители на марксистката икономическа доктрина. Карл Маркс отбелязва пряката зависимост от степента на готовност на предприемача да рискува очакваната печалба: „... ако има достатъчна печалба, капиталът става смел“ (Маркс, 1968, с. 620). Според К. Маркс въвеждането на ново оборудване е един от двата основни източника на свръхреализации на капиталистите (вторият източник принуждава труда към по-интензивна работа). Изпълнението на рискови иновативни инвестиции, от една страна, позволява да се преодолее до известна степен ограничената икономическа възвръщаемост на производствените фактори, а от друга, значително потиска закона за намаляваща възвръщаемост на инвестирания капитал. В съответствие с марксистката

теория, иновативната инвестиция, въпреки високия си риск е важно средство за активно формиране на конкурентните предимства на предприятието.

Генерално върху марксистките разбирания за проблематиката трябва да се отбележи, че най-големият риск е в „умирането на капитализма“. Става дума за това, че резултатите от първата индустриална революция, която е увеличила производителността на труда в различните отрасли, превърнала се в световен хегемон и задаващ посоката на развитие, постепенно се изчерпва. Маркс смята, че се разгръщат тенденциите и опасностите от засилваща се експлоатация на работническата класа, на увеличаване на нейния брой, на антагонизми, засилени работнически движения, а с това и с появата на нова стопанска формация.

Неокласически поглед върху риска

Тези, които осъществяват неокласическата революция вярват, че пазарите са много повече циклично стабилни, че рисковете на пазарните трансакции могат да се знаят предварително и че цените отразяват обективните вероятности. Прецедентът в тези разбирания се прави от британските учени Алфред Маршал и Артур Пигу 20-30-те години на XX век, които разработват най-напред неокласическата теория за предприемаческия риск. Същността на идеите им следната: в условията на пазарна икономика предприятието работи в условия на несигурност, поради което печалбата е случайност и затова предприемачът се интересува не само от величината на печалба, но и от обхвата на вероятните колебания. Това означава, че пределните ползи, които може да получи предприемачеството определят поведението му. При избиране между два възможни варианта за капиталови инвестиции със сходна печалба, се дава предпочитание на онзи проект, при който има по-малко колебание на печалбата. Съответно за икономиката като цяло, е необходимо да се вземат предвид условия на несъответствие, като се смята, че трудностите не са случайни и променят силата; Според неокласическата теория на риска стойността на гарантираната печалба е по-висока от печалбата за същата величина, придружена от колебания.

В допълнение към неокласическата теория, английският икономист John M. Keynes посочва „склонността да се поемат рискове“: ако вземем предвид фактора на удовлетвореност от риска, предприемачът може да поеме по-голям риск само, за да изчака по-голяма печалба. Той въвежда концепцията „рискови разходи“ за значителен принос за решаването на тези проблеми на предприемаческия риск, като разбира е за средства, които предприемачът трябва да включва в застрахователните разходи в случай на отклонение на реалните приходи от планираните - в случаи на евентуални спадове на пазарните цени, аварии и бедствия, преждевременно износване на оборудва-

нето и др. Според Кейнс предприемачът трябва да се съобрази със следните области на риск: риск от загуба на очаквани ползи от непредвидени обстоятелства; кредитен риск от евентуална загуба за заем; риск от загуба на реалната стойност на парите във времето. В трета глава на „A Tract on Monetary reform” от 1924 г. John M. Keynes излага още интересни идеи, а именно, че един от основните, и вероятно най-страшните проблеми на пазарното стопанство е ненадеждността на парите като единица мярка за стойност. Нестабилността в стойността на парите - инфлацията и дефлацията е основен проблем за пазарното стопанство, и според него е така, защото увеличава риска за предприемачите и затормозява стопанските решения и действия изобщо. Той разсъждава върху възприемане на здрави парични принципи, които биха намалили загубите от „риска“, които текущо изчерпват твърде много от състоянието на предприемачите. Следва да се обърне внимание на това, че думата „Риск” е с главна буква в оригинала.

Организационни теории за икономическия риск

Проблемът с икономическия риск в хода на развитието на пазарните отношения придобива нови аспекти: рискът от опцията за инвестиране на капитал (инвестиция), като се визират кредитните рискове, рисковете, свързани с технологични фактори, например влошаване и повреда на оборудването, рисковете, свързани с природни бедствия, колебания на цените и потребителското търсене и т.н. Иновативен принос за развитието на теорията за риска прави представителя на школата по институционализъм – Joseph Schumpeter. В книгата си „Theorie der wirtschaftlichen Entwicklung“ (1912 г.) той предлага нов подход за оценка на ролята на предприемачите, ангажирани с иновационни дейности в условия на риск. Твърди, че само технологичните иновации могат да генерират положителен процент. Съответно предприемач, който се занимава с иновативни дейности в условия на висок риск е източникът на всички положителни динамични промени в икономиката.

Успешен опит за доразвиване на тези подходи прави американският икономист Ф. Найт. В книгата „Риск, несигурност и печалба” (1921 г.) той разглежда заключението на Й. Тюнен относно разликите между измерим и неизчислим предприемачески риск. Ясно формулира първия само като риск, а втория като несигурност. Ф. Найт характеризира рисковите условия като такива, при които има известна „априорна вероятност“ (например вероятността една от страните на зарове да изпадне при хазарт е очевидно равна на една шеста) или „статистическа вероятност“ (например вероятността на човек да оцелее до определена възраст). Залага разбирането, че предприемача винаги може да се застрахова срещу такъв риск и да включи застрахователни премии във „фиксираните разходи на отрасъла“, които по-късно се

възстановяват от потребителите в цената на стоките, като други производствени разходи.

В „Риск, неопределеност и печалба” Найт поставя основите за разбиране на природата на печалбата, като отправна точка на неговия анализ е разграничаването между риск (случайност с известни възможности, или застрахован риск), чиято вероятност с по-голяма или по-малка точност може да се оцени и да се отчете при изготвянето на икономическите разчети на субектите на пазара, действащи в условия на конкуренция, и неопределеност (случайност с неизвестни възможности) – риск, който има свършено друг произход и не се поддава на такава оценка. Найт смята, че „оладяването на несигурността на пазара отдавна е приоритетна изследователска задача, защото явлението „несигурност“ има противоречив статут – от една страна, е типично състояние за свободния пазар, а от друга – една от най-големите заплахи за пазара. Той разкрива защо несигурността се приема не само като заплаха, но и като сериозен риск. За бизнеса е от значение както несигурността, свързана с природните явления, така и тази, свързана с действията на индивидите или институциите – включително и несигурността, причинена от политически действия, като например чести промени или неспазване на законите, намеса в цените, национализация и др. Несигурността на пазара има и друга, етическа страна. „Установено е, че тя влияе негативно както върху мотивацията за бизнес, така и върху цялостното поведение на икономическите агенти. Затова рискът от увеличаване на несигурността често демотивира бизнеса или го прави неетичен. Това има психологическо обяснение – несигурността променя времевите нагласи и планове, при което настоящето се абсолютизира и напълно измества мисълта за бъдещето. Затова печалбата се търси предимно „тук и сега“, „на всяка цена“ и „въпреки всичко“ – търси се висока и бърза възвращаемост на инвестициите, както и нелоялна конкуренция, което обикновено е неетично. В условията на повишена несигурност като че ли отсъства мисълта за утре, за оставане на пазара, за добър имидж, за развитие на бизнеса, защото те са свързани с бъдещето. Напротив – стремежът към максимална и бърза печалба, без да се зачитат етически стандарти, като дори се допускат измами и грабежи, се приема за нормална практика. За да не се допускат подобни негативни явления, са нужни етически анализ и етическа оценка. Все повече са и очакванията към етическото регулиране, което стимулира утвърждаването на бизнес етиката не само в теорията, но и в практиката“ (Драмалиева, 2018, с. 287).

Съвременен синтез на теория на риска

Понастоящем в най-чистия си вид класическата и неокласическа теория не съществуват, нито пък кейнсианската или институционалната, тъй като те са претърпяли известни трансформации. Съвременният синтез на теория на риска включва многобройни теоретични представи и разбирания, свързани главно с практическите аспекти на приложение в различни видове икономическа дейност – застрахователен бизнес, банково дело, инвестиции и др. Така напредналата форма в теоретичните концепции за риска се формира едва през последната четвърт на XX век, благодарение предимно на практическите нужди от намаляване на несигурността на финансовите пазари, осигуряване на безопасност в техносферата (по-специално ядрената енергия и други потенциално опасни технологии), гарантиране на обществената стабилност и възпроизводството в икономиката. Набляга се на нови и по-сложни методи и техники за анализ на риска, разработват се подходи и инструментариум за анализа му, които сега се използват не само в стопанската сфера. Основните задачи се свеждат до използване на оценки на риска и управлението му за изучаване и лечение при специфични дейности, и извършване на общо проучване и развитие на риска, свързани с концепции, теории, рамки, подходи, принципи, методи и модели за разбиране, оценка, характеризиране и (в широк смисъл) управление на риска (Aven and Zio, 2014).

Естествено е в XXI век разбиранията за рисковете вобще да са твърде широки и разнородни и предвид сложната геополитическа и геоикономическа обстановка. Dirk Helbing в „Systemic Risks in Society and Economics“ обобщава източниците и причинителите на системни рискове в социално-икономическите системи и свързаните с тях проблеми на управлението. Анализът му се основава на теорията на сложните системи и е представен с множество примери, най-вече с нестабилността на финансовите пазари. Разглежда типичните недоразумения по отношение на поведението и функционирането на социално-икономическите системи, както и някои настоящи заплахи за стабилността на социалните и икономическите системи. В подобен дух е и анализът му в „Globally networked risks and how to respond“, където обръща внимание на това, че днес глобалните мрежи са силно свързани и създават силно взаимозависими системи, които не могат да бъдат разбрани и не могат да бъдат добре контролирани. Тези системи са уязвими от провал на всякакво равнище и представляват сериозни заплахи за обществото, дори когато отсъстват външни шокове. За да се направят тези системи управляеми, е необходим основен нов дизайн. Глобалната наука за системите може да създаде необходимите знания и промяна в парадигмата в мисленето.

В разбирането на съвременните икономически рискове все по-голямо значение се отдава на обвързването им с опасности и проблеми, свързани с околната среда и устойчивостта на икономиката. Привърженици на подобно разбиране се намират в почти всички научни кръгове. Така например Frances Moore и Delavane Diaz в *Quantifying the economic risks of climate change* залагат разбирането, че стойността на намаляването на емисиите на парникови газове е от значение за политическите решения и управлението на климатичния риск, но количественото определяне е предизвикателство поради сложните взаимодействия и несигурности в глобалната и човешката система, както и от нормативни етични съображения. Те смятат, че настоящите модели за моделиране използват функции за неравновесие, за да параметризират опростена връзка между променливите на климата, като изменение на температурата и икономическите загуби. Правят опити за разглеждане и синтезиране на ограниченията на тези функции, на щетите и описват как включването на въздействията, адаптацията и напредъка в изследванията на уязвимостта и емпиричните открития биха могли значително да подобрят моделирането на щетите и здравата социална цена на произведените въглеродни стойности. Разсъждават върху възможностите и предизвикателствата, свързани с интегрирането на тези научни постижения в моделите за интегрирана оценка на разходите и ползите, с насоки за бъдеща работа.

В такава насока на изучаване на рисковете днес са изследванията и на Martah Butler, Patrick M. Reed, Karen Fisher-Vanden, Klaus Keller и Thorsten Wagener (*Inaction and climate stabilization uncertainties lead to severe economic risks*), които обръщат внимание на това, че усилията за стабилизиране на климата трябва да бъдат интегрирани с действията на много социално-икономически сектори. Свързват разбиранията за риска с оценките за разходите и ползите от политиките за стабилизиране и интегриране на моделите за оценка на климата и икономиката. Тези интегрирани модели са силно нелинейни с много параметри, които абстрахират глобално интегрирани характеристики на екологичните и социално-икономическите системи. Диагностичните анализи според авторите могат да помогнат при идентифицирането на взаимозависимостите и параметричните контроли на моделирани политики за стабилизиране и избягване на риска. Съществуващата проблематика, свързана с устойчивостта на стопанството и обществото води до редица изследвания върху разбирането за икономическия риск и по отношение на човешкия фактор. Masa Higo, Hafiz TA Khan в „*Global population aging: Unequal distribution of risks in later life between developed and developing countries*“ признават, че голяма част от съществуващите изследвания на застаряването на населението са фокусирани върху неговото

въздействие, като възможности и предизвикателствата в развитите страни и особено тези в Европа и Северна Америка. Обръща се внимание на това, че неравнопоставеното застаряване на населението ще разпределя рисковете при осигуряването на социално-икономически ресурси за благополучието на хората в по-висока възраст на живот между развитите и развиващите се страни по света. Въз основа на документален анализ на съответната литература и констатации от данни в процеса на проучването, получени от различни световни организации, авторите разглежда четири основни области на неравномерно разпределение на рисковете в по-висока възраст: тежест на болест при епидемиологичен преход, финансова сигурност при пенсиониране, семейни ресурси за грижи за възрастни хора и грижа за възрастни хора. Считат, че въпреки застаряването на населението да е глобална тенденция, неговото въздействие не е равномерно; през следващите десетилетия, развиващите се страни вероятно ще се сблъскат с двойни предизвикателства поне в тези области.

Цялото многообразие в разбирането на икономическите рискове се дължи на различния подход във възприемането и оценката на събития, водещи след себе си възникването на рискови ситуации и равнището на, което се наблюдават. Нееднозначно е, обаче това, че във всички разбирания съществува наличие на опасност и съответно последствия. Съществен принос в анализирането и обобщаването на най-сериозните стопански опасности и предизвикателства имат авторите от Световния икономически форум в лицето на Aengus Collins, Klaus Schwab, Børge Brende, Mirek Dusek, Lee Howell и др. Те дефинират ежегодно икономическите рискове в „The Global Risks Report“, като достигат до извода, че актуалните се идентифицират в следните аспекти: Безработицата и ниската заетост; Финансовите кризи; Провалите на финансовия механизъм или управлението; Неуспехите в критичната инфраструктура; Балона на активите; Незаконната търговия; Шокът от енергийните цени; Неуправляваната инфлация; Дефлацията (WEF, p. 5). Икономическите рискове в ежегодните доклади се представят като част от една система заедно с екологически, геополитически, социални и технологически.

Заклучение

В идеен смисъл икономическият риск е концепция, която се е формирала дълго и в променяща се стопанска среда. Първите опити на древните гърци са били свързани с възприемането на риска като необходимост от един вид оценка преди да се вземат решения. В класическата теория, когато вече се откриват системни разбирания за икономическите рискове, разглеждането на риска се обвързва с предприемаческата печалба, а по-късно се въвеж-

дат не само стопански характеристики, но и психофизически. Класическите и неокласическите идеи обогатяват теорията с разнообразен поглед върху възможните опасности, несигурност, риск, като всички те днес претърпяват определени трансформации, за да се стигне до съвременните концепции за икономическия риск. Те включват многобройни разбирания и характеристики, свързани главно с практическите аспекти на „използването на риска“ в различни видове икономическа дейност – застрахователен бизнес, банково дело, инвестиции и др. Съвременната парадигма е напреднала форма в теоретичните разбирания за риска, формирана през последната четвърт на XX век, благодарение предимно на практическите нужди от безопасност във финансовата сфера, техносферата, обществената стабилност и възпроизводство в икономиката. Така в концептуален план икономическите рискове со обобщават до „вероятност за случване на нежелано явление или вероятност за опасност, допринасяща за потенциално бедствие“ (Kelman, 2003 р. 6), като „категория засягаща настоящето и имаща отражение в бъдещето в пълна степен, без оглед носители и дейности“. Рискът касае „решения, които засягат бъдещето, характеризиращо се с висока степен на неизвестност и предположения. Не съществуват субект и дейност, които да не са носители на риск“ (Богданова, Парашкинова, Павлова, 2012, с. 172-185). Нещо повече – „на риска се гледа като подчертана вероятност, която не е предопределена, но на нея човечеството и планетата могат да се противопоставят, ако бъде добре опозната“ (Найденев, Харалампиев, 2019, с.7), което вече е стъпката необходима да бъде направена преди да започне той да се управлява.

Използвана литература:

- Богданова, М., Парашкевова Е., Павлова К., (2012). Ефективно управление на оперативния риск в българските компании, електр. Списание Диалог-2012, стр. 172-185, (Bogdanova M., Parashkevova E., Pavlova K., (2012) Efektivno upravlenie na operativniya risk v bulgarskite kompanii, elektr. Spisanie Dialog-2012, s. 172-185), достъпно на: https://www2.uni-svishtov.bg/dialog_old/2012/INI/27-statia-2012.pdf, accessed: (28 June 2020).
- Георгиев, Р., (2007). Делови решения и сигурност на организацията, София, Издателство Софттрейд, (Georgiev R., (2007). Delovi reshenia i sigurnost na organizatsiyata, Sofia, Izdatelstvo Softreyd).
- Драмалиева, В., (2018). Значимост на етиката за политическата икономия днес, Научни трудове на УНСС, т. 3, с. 281-295, (Dramalievа, V., (2018), Znachimost na etikata za politicheskata ikonomiya dnes, Nauchni trudove na UNSS, v. 3, s. 281-295).

- Найденов, Г., Харалампиев К., (2019). Рискове и социални трансформации, София, Издателски комплекс –УНСС, с.7, (Naydenov, G., Kharalampiev K., (2019), Riskove i sotsialni transformatsii, Sofia, Izdatelski kompleks – UNSS, s.7).
- Смит, А. (2010). Богатството на народите. ИК Рата, с. 53, (Smit, A. (2010), Bogatstvoto na narodite. IK Rata, s. 53).
- Блауг М. (2008). Мангольдт, Ганс Карл Эмиль фон // 100 великих экономистов до Кейнса, Экономика, С. 195-197. -52 с., Москва, Библиотека „Экономической школы“ (Blaug M. (2008). Mangol'dt, Gans Karl Emil' fon // 100 velikikh ekonomistov do Keynsa, Ekonomikus, S. 195-197. -52 s., Moskva, Biblioteka „Ekonomicheskoy shkoly“).
- Маркс, К. (1968). Капиталът, т.1, отдел 7, гл. 24, София, Изд. на БКП, с. 620 (Marks, K. (1968), Kapitalüt, t.1, otdel 7, gl. 24, Sofiya, Izd. na BKP, s. 620)
- Aven T., Zio E., (2014). Foundational Issues in Risk Assessment and Risk Management, Risk Analysis, Volume34, Issue7, July 2014, Pages 1164-1172, Available at: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/risa.12132>, accessed: (18 June 2020), (1996).
- Bernstein, P.L, Against the gods: The remarkable story of risk, John Wiley and Sons, New York, 1996.
- Butler, M.P., Reed, P.M., Fisher-Vanden, K. et al. (2014). Inaction and climate stabilization uncertainties lead to severe economic risks. Climatic Change 127, 463–474 (2014). Available at: <https://doi.org/10.1007/s10584-014-1283-0>, accessed: (18 May 2020).
- Crichton, D., (1999). The Risk Triangle, pp. 102-103, Available at: <http://www.ilankelman.org/crichton/1999risktriangle.pdf>, accessed: (20 June 2020).
- Diaz, D., Moore, F. Quantifying the economic risks of climate change. Nature Clim Change 7, 774–782 (2017). <https://doi.org/10.1038/nclimate3411q>, accessed: (2 June 2020).
- Higo M., TA Khan H., (2015). Global population aging: Unequal distribution of risks in later life between developed and developing countries, Global Social Policy, Volume: 15 issue: 2, pages: 146-166, 2015, Available at: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1468018114543157>, accessed: (2 June 2020).
- Kelman, I., (2003). Defining Risk, Flood Risk Net Newsletter, Issue 2, Winter 2003 p. 6, available at: <http://www.ilankelman.org/abstracts/kelman2003frn.pdf>, accessed: (15 May 2020).
- Poon, S., Grander C., (2003). Forecasting volatility in financial markets& a review, 478-539 UN DHA, available at: http://www.start.org/Projects/AIACC_Project/meetings/Trieste_02/trieste_cd/Resource_Materials/UN-DHA_glossary.htm, accessed: (7 June 2020).

- Terje Aven, Enrico Zio, (2013). Foundational Issues in Risk Assessment and Risk Management, First published:23 October 2013, available at: <https://doi.org/10.1111/risa.12132>, accessed: (15 May 2020).
- Thünen von, J. (1826). Der isolierte Staat in Beziehung auf Landwirtschaft und Nationalökonomie, Hamburg, Wirtschaft & Finan, available at: <https://books.google.bg/books?id=K-M2AQAAMAAJ&printsec=frontcover&dq=inauthor:%22Johann+Heinrich+von+Th%C3%BCnen%22&hl=bg&sa=X&ved=0ahUKEwjH19iogo3pAhUkyoUKHTIWCnkQ6AEIK-TAA#v=onepage&q&f=false>, accessed: (04 June 2020).
- WEF, (2020), The Global Risks Report 2020, p. 5, available at: http://www3.weforum.org/docs/WEF_Global_Risk_Report_2020.pdf, accessed: (17 December 2020).

REVIEW OF THE CONCEPTUAL UNDERSTANDINGS OF THE ECONOMIC RISKS

Assoc. Prof. Maria Marikina, PhD
Department of Economics,
University of National and World Economy
e-mail: mmarikina@unwe.bg

Abstract

Conceptual understandings of risk have a long history and the object of this publication is related to the economic interest and analysis in economic risks. The aim of the research is to study the main conceptual understandings in the formation of the theory of economic risk, with the next set of tasks: 1. Chronological review of the main ideas of economic risk. 2. Synthesis of modern understandings of this economic category. An original author's methodology is applied in order to light up on the significant conceptions of the risk.

Key words: risk, economic risk, economic theories

JEL: D80, D81, B00